

مجتمع آموزش عالی فقه
مدرسه عالی فقه و اصول
رشته فقه اسلامی

رساله دکتری

ماهیت معدن، اقسام، ملکیت و مصادیق آن از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین سید محمدعلی مدرس
«زید عزه»

استاد مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر سید علی حسینی
«زید عزه»

محقق

شعبانعلی جعفری

۱۱۵۲۶۷۸

سال ۱۳۹۷

- مسئولیت مطالب مندرج در این رساله بر عهده نویسنده است.
- هر گونه استفاده از این رساله با ذکر منبع بلاشکال است و نشر آن در داخل کشور منوط به أخذ مجوز از جامعه المصطفی‌العاملیه است.

اهداء

این رساله و این تحقیق گامی هر چند کوتاه در مسیر پیشرفت آگاهی انسان است. خداوند متعال توفیق انجام آن را در ایام متعلق به حضرت زهرا^ع به بنده حقیر خود عنایت کرده است. به همین دلیل آن را به ساحت مقدس نبی مکرم اسلام حضرت محمد بن عبدالله – و خلیفه و جانشین آن حضرت مولی الموحدين حضرت امیر المؤمنین% و سیده نساء العالمین حضرت فاطمه زهرا^ع و فرزندان گرامی ایشان ائمه اطهار^ع تقدیم می‌نمایم؛ زیرا هر آنچه از علم، دانایی و آگاهی که در سعادت دنیوی و اخروی انسان تاثیر دارد و در عالم امکان به ورطه ظهور رسیده است، بی شک از طرف خدای متعال است و از طریق رسول خدا – و اهل بیت عصمت و طهارت^ع در اختیار بشریت قرار داده شده است و بشر هیچ‌گاه توان تشکر، قدردانی و سپاس از ایشان را آنچنان که شایسته آن عزیزان است، ندارد. این شاء الله هدیه این تحقیق مختصر مورد قبول آنها قرار گیرد و قدمی در جهت رضایت ایشان محسوب شود.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس مخصوص خداوند متعال است که انسان را آفرید، نعمت‌های بی‌شمار را در اختیار او قرار داد، مسیر تعالی و رشد معنوی او را با تمام لوازم و احتیاجاتی که در این مسیر دارد از طریق ارسال رسل برای او روشن کرد و در نهایت راه، بهشت برین را به عنوان پاداش تمام کارهای نیک انسان آماده کرده است تا انسان بعد از پشت سر گذاشتن سختی‌های عالم مادی در راحتی‌ها و آسایش موجود در بهشت الهی به آرامش کامل برسد. حال برخورداري از نعم الهی در این دنیای فانی تکلیف شکر را برای انسان به دنبال دارد. به همین جهت است که مولا امیر المؤمنین% می‌فرماید: «فَاسْتَتِمُوا نِعْمَ اللَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ بِالتَّسْلِيمِ لِقَضَائِهِ وَ الشُّكْرِ عَلَيَّ نِعْمَائِهِ فَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِهَذَا فَلَيْسَ مِنَّا وَ لَا إِلَيْنَا»^۱ پس با تسلیم در برابر قضای الهی و شکر بر نعمت‌های او اتمام و اكمال نعم الهی را طلب نمایید و هر کس به این امر راضی نباشد، از ما نیست و به سویی ما در حرکت نیست. از طرف دیگر وجود مقدس امام رضا% در موضوع شکر می‌فرماید: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ»^۲ کسی که نعمت دهنده از مخلوقات را شکرگزار نباشد، شکرگزار خداوند نیز نخواهد بود. بنابراین شکر و سپاس وظیفه هر صاحب نعمتی است تا از کسانی که در برخورداري از نعمت تاثیر داشته‌اند، تشکر نماید.

در راستای تدوین این رساله اساتید ارجمند جناب حجة الاسلام و المسلمین سید محمد علی مدرس «زید عزه» با عنوان استاد راهنما، جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر سید علی حسینی «زید عزه» با عنوان استاد مشاور، مجموعه مسئولین محترم مجتمع آموزش عالی فقه و مدرسه عالی فقه و اصول مخصوصاً گروه فقه، مؤثر بوده‌اند. از همه ایشان کمال تشکر و قدردانی را دارم و از خداوند متعال برای ایشان عاقبت بخیری، توفیقات روزافزون و خیر دنیا و آخرت مسئلت می‌نمایم.

۱ - الکافی (ط - الإسلامية)، ج ۸، ص ۳۶۱، خطبه امیر المؤمنین%، ح ۵۵۱.
۲ - قمی، محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه (شیخ صدوق)، عیون أخبار الرضا%، محقق و مصحح: لاجوردی، مهدی، نشر جهان، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش. ج ۲، ص ۲۷.

چکیده تحقیق

همواره معادن یکی از عوامل بسیار مهم و مؤثر در شکوفایی و پایداری اقتصاد جامعه از جوانب مختلفی مانند تأمین مواد اولیه صنایع مختلف، تولید انرژی و اشتغال بوده است. شناخت معادن هم به لحاظ موضوعی و هم به لحاظ حکمی امری است که در رجوع افراد جامعه به فعالیت اقتصادی در معدن، بهره برداری از معادن و تأثیر معادن در اقتصاد جامعه نقش به سزایی دارد. به همین دلیل تحقیق هم در راستای شناخت موضوع - مخصوصاً با توجه به ظهور مصادیق جدیدی از معادن که با پیشرفت تکنولوژی حاصل شده است - و هم احکام معادن بسیار ضروری است. لذا رساله حاضر با موضوع «ماهیت معدن، اقسام، ملکیت و مصادیق آن از دیدگاه فقه اسلامی و حقوق» با طرح سؤال اصلی ماهیت معدن، اقسام، ملکیت و مصادیق آن از نظر فقه اسلامی و حقوق چیست؟ و نیز طرح چند سؤال فرعی مرتبط با سؤال اصلی، هم به لحاظ فقهی و هم به لحاظ حقوقی در جهت پاسخ به سؤالها قدم بر داشته است. تحقیق حاضر با هدف توسعه‌ای - کاربردی و با روش تحقیق توصیفی - تحلیلی - تطبیقی انجام شده است و به نتایج زیر دست یافته است: اولاً اوصاف منفعت، مالیت و تگون طبیعی در ماهیت معدن مؤثر است. ثانیاً معادن موجود در زمین‌های انفال ملک امام% و معادن موجود در زمین‌های عمومی برای همه مردم مباح و معادن موجود در املاک شخصی ملک صاحب زمین است و معادن موجود در اعماق غیر متعارف برای همه مردم مباح است اما معادن موجود در اعماق غیر متعارف زمین‌های انفال نیز ملک امام% است. ثالثاً حیات در ملکیت معادن ظاهری و تحجیر، احیاء و اقطاع در ملکیت معادن باطنی مؤثر است.

واژه‌های کلیدی: معدن، ملکیت، حق، انفال، مباحات، حیات و احیاء.

فهرست مطالب

۱	فهرست مطالب
۱	طرح تحقیق
۲	بیان مسأله
۲	سئوال اصلي
۲	سئوال هاي فرعي
۲	اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق
۳	هدف تحقیق
۳	جنبه جدید بودن و نوآوری و نظریه‌پردازی تحقیق
۳	روش تحقیق
۴	روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۴	قلمرو تحقیق
۴	۱- قلمرو زمانی تحقیق
۴	۲- قلمرو مکانی تحقیق
۴	۳- قلمرو موضوعی تحقیق
۶	بخش اول: مفاهیم و کلیات
۷	فصل اول: مفاهیم
۷	گفتار اول: معنای معدن
۱۵	گفتار دوم: معنای رکاز
۱۹	گفتار سوم: معنای ملکیت
۲۶	گفتار چهارم: معنای حق
۳۲	گفتار پنجم: معنای انفال
۳۴	گفتار ششم: معنای مباحات عام
۳۶	گفتار هفتم: معنای مشترکات
۳۹	فصل دوم: کلیات
۳۹	گفتار اول: تاریخچه مباحث مربوط به معدن در فقه و حقوق
۳۹	۱- سیر تطور مباحث معدن در فقه امامیه
۴۴	۲- سیر مباحث معدن در حقوق
۴۶	گفتار دوم: انواع ملکیت
۴۶	۱- ملکیت حقیقی
۴۸	۲- ملکیت ذاتی
۴۹	۳- ملکیت اعتباری
۵۰	۱- ۳- ویژگی‌های ملکیت اعتباری
۵۰	۲- ۳- اقسام ملکیت اعتباری
۵۰	۱- ۲- ۳- ملکیت شخصی
۵۲	۲- ۲- ۳- ملکیت عمومی
۵۷	۳- ۲- ۳- ملکیت امام
۶۰	گفتار سوم: اقسام حق مالی
۶۰	۱- تقسیم حق مالی به لحاظ نحوه استیفای حق
۶۰	۱- ۱- حق عینی
۶۱	۲- ۱- حق دینی یا شخصی
۶۲	۲- تقسیم حق مالی به لحاظ صاحب حق
۶۲	۱- ۲- حق مالی شخصی
۶۲	۲- ۲- حق عمومی

۶۳	۲-۳- حق دولتی
۷۹	بخش دوم: موضوع شناسی و اقسام معادن
۸۰	فصل اول: موضوع شناسی معادن یا شاخصهای صدق معدن
۸۰	گفتار اول: موضوع شناسی معدن در نظر فقه
۸۱	۱- نقش منفعت و مالیت داشتن در صدق معدن
۸۲	دلیل تاثیر منفعت و مالیت داشتن مواد معدنی در صدق عنوان معدن
۸۲	۲- نقش تکون طبیعی در صدق معدن
۸۴	دلیل اعتبار تکون طبیعی در ماهیت معدن
۸۵	۳- نقش صدق عنوان غیر آرض (نقش خروج از حقیقت زمین بودن در صدق معدن)
۸۶	قول اول: خروج معدن از حقیقت زمین
۸۷	اشکال عدم اعتبار خروج از حقیقت زمین از نظر عرف
۸۷	قول دوم: عدم لزوم خروج از حقیقت زمین
۸۸	دیدگاه مختار
۸۸	ادله دیدگاه مختار
۸۸	۱- سنت
۸۹	کیفیت استدلال به اخبار
۹۰	۲- عرف
۹۰	۴- نقش کمیت مواد در صدق معدن (نقش کمینه و بیشینه مواد معدنی)
۹۰	دیدگاه عرف و عقلاء
۹۱	۵- نقش کیفیت مواد از حیث جامد، مایع یا گاز بودن مواد در صدق معدن
۹۲	دلیل عمومیت ماهیت معادن نسبت به حالات سه گانه مواد
۹۲	گفتار دوم: موضوع شناسی معدن از نظر علم حقوق
۹۲	۱- طبیعی بودن ماده معدنی
۹۳	۲- عدم دخالت خروج از حقیقت زمین در ماهیت معدن
۹۳	۳- انتفاع و مالیت داشتن ماده معدنی
۹۴	۴- نقش کمیت مواد در صدق معدن (نقش کمینه و بیشینه مواد معدنی)
۹۴	تطبیق و مقایسه موضوع شناسی معادن در علم فقه و حقوق
۹۴	گفتار سوم: اصل عملی در زمان شک در صدق عنوان معدن
۹۵	۱- اصل عملی در ماهیت معدن
۹۵	۲- اصل عملی در احکام
۹۷	فصل دوم: اقسام معدن
۹۷	گفتار اول: اقسام معدن از نظر فقه
۹۷	۱- تقسیم معادن به لحاظ قابلیت ذوب داشتن
۹۷	۱-۱- معادن دارای قابلیت ذوب شدن و چکشخور بودن
۹۸	۱-۲- معادن بدون قابلیت ذوب شدن و چکشخور
۹۸	۲- تقسیم معادن به لحاظ نوع ملکیت محل معدن (بنابر قول انفال نبودن همه معادن)
۹۹	۱-۱- معادن موجود در ملک شخصی
۹۹	۱-۲- معادن موجود در ملک عمومی
۹۹	۱-۳- معادن موجود در ملک امام %
۱۰۰	۳- تقسیم معادن به لحاظ راهبردی بودن منفعت آنها
۱۰۰	۱-۳- معادن عادی
۱۰۱	۲-۳- معادن راهبردی
۱۰۱	۴- تقسیم معادن به لحاظ محل استقرار مواد معدنی (ظاهری و باطنی)
۱۰۱	۱-۴- اصطلاح اول درباره معادن ظاهری و باطنی

۱۰۲	۱- ۱- ۴- معادن ظاهري در اصطلاح اول
۱۰۴	۲- ۱- ۴- معادن باطني در اصطلاح اول
۱۰۶	۲- ۲- ۴- اصطلاح دوم درباره معادن ظاهري و باطني
۱۰۶	۱- ۲- ۴- معادن ظاهري در اصطلاح دوم
۱۰۷	۲- ۲- ۴- معادن باطني در اصطلاح دوم
۱۰۸	۱- ۲- ۲- ۴- معادن باطني غير محتاج به عمل اظهار ماده معدني
۱۰۸	۲- ۲- ۲- ۴- معادن باطني محتاج به عمل اظهار ماده معدني
۱۰۸	تحليل دو اصطلاح درباره معادن ظاهري و باطني
۱۰۹	۵- تقسيم معادن به لحاظ عمق استقرار معدن
۱۰۹	۱- ۵- معادن موجود در عمق متعارف
۱۰۹	۲- ۵- معادن موجود در عمق غير متعارف
۱۱۱	گفتار دوم: اقسام معادن از نظر علم حقوق
۱۱۱	۱- تقسيم معادن به لحاظ نوع ملكيت زمين محل استقرار معدن
۱۱۱	۱- ۱- معادن موجود در زمينهاي داراي ملكيت خصوصي
۱۱۱	۲- ۱- معادن موجود در زمينهاي موات و مباح
۱۱۱	۲- تقسيم معادن به لحاظ وضعيت طبيعي
۱۱۲	۱- ۲- معادن سطح الارضي يا ظاهري
۱۱۲	۲- ۲- معادن تحت الارضي يا باطني
۱۱۲	۳- تقسيم معادن به لحاظ حجم معدن و ظرفيت معدن
۱۱۲	۱- ۳- معادن بزرگ
۱۱۳	۲- ۳- معادن كوچك
۱۱۳	۴- تقسيم معادن به لحاظ کاربردي بودن آنها
۱۱۳	۱- ۴- مواد معدني طبقه اول
۱۱۳	۲- ۴- مواد معدني طبقه دوم
۱۱۴	۳- ۴- مواد معدني طبقه سوم
۱۱۴	۴- ۴- مواد معدني طبقه چهارم
۱۱۴	تطبيق و مقايسه اقسام معادن بين فقه و حقوق
۱۲۲	بخش سوم: ملكيت معدن
۱۲۳	فصل اول: ملكيت معدن قبل از حيازت و احياء
۱۲۳	گفتار اول: اقوال و ادله فقها درباره ملكيت معادن قبل از حيازت و احياء
۱۲۳	قول اول: مباح بودن همه معادن
۱۲۷	ادله قول اول: مباح بودن همه معادن
۱۲۷	۱- اصل عملي
۱۲۷	مراد از اصل عملي
۱۲۸	ادعاي ورود دليل و رفع موضوع اصل عدم اختصاص
۱۲۸	جواب ادعاي ورود دليل و رفع موضوع اصل عدم اختصاص
۱۲۹	۲- كتاب
۱۳۱	اشكال بر استدلال به اصل لفظي مستفاد از كتاب
۱۳۱	۱- تعارض با ادله انفال بودن معادن
۱۳۱	جواب ادعاي تعارض
۱۳۱	۲- ادعاي عدم بيان شرايط اصل اباحه
۱۳۲	جواب ادعاي عدم بيان شرايط اصل اباحه
۱۳۲	۳- سيره مسلمين
۱۳۳	اشكال بر دلالت سيره مسلمين

۱۳۳	۱- ادعای ردع از سیره
۱۳۳	جواب ردع از سیره
۱۳۳	۲- ادعای احتمال تقیه در عدم ردع
۱۳۴	جواب از ادعای احتمال تقیه در عدم ردع
۱۳۴	۳- ادعای تاثیر اخبار تحلیل در تحقق سیره
۱۳۵	جواب از تاثیر اخبار تحلیل
۱۳۵	۴- ارتکاز عقلانی
۱۳۵	تقریب استدلال به سیره و ارتکاز عقلاء
۱۳۶	ادعای ردع از سیره عقلاً
۱۳۶	جواب از ادعای ردع از سیره عقلاً
۱۳۶	۵- مدلول التزامی ادله وجوب خمس در معادن
۱۳۷	ادعای عدم دلالت اخبار خمس بر ملکیت عامل
۱۳۸	جواب ادعای عدم دلالت اخبار خمس بر ملکیت عامل
۱۳۸	اشکال عام بر ادله قول اول: وجود قدر متیقن در موثقه اسحاق بن عمار
۱۳۹	قول دوم: قول به انفال بودن معادن
۱۳۹	۱- ملک شخصی امام % بودن همه معادن
۱۴۲	ادله ملک شخصی امام % بودن همه معادن
۱۴۲	۱- ادله ملک شخصی امام % بودن انفال
۱۴۲	۱- ۱- کتاب
۱۴۳	اشکال بر استدلال به کتاب
۱۴۳	۱- عدم تحقق ملکیت اعتباری برای خداوند متعال
۱۴۴	جواب اشکال
۱۴۵	۲- لزوم ارث انفال در ملکیت اعتباری
۱۴۵	جواب اشکال
۱۴۶	۲- ۱- سنت و اخبار اهل بیت
۱۴۶	روایت انتخاب شده از دسته اول: موثقه زراره از امام صادق %
۱۴۶	بررسی سندی موثقه زراره
۱۴۶	روایت انتخاب شده از دسته دوم: صحیح حفص بن بختری از امام صادق %
۱۴۹	بررسی سندی موثقه زراره
۱۵۰	روایت انتخابی از دسته سوم: صحیح ابن صباح کنانی از امام صادق %
۱۵۲	بررسی سندی روایت ابی صباح کنانی
۱۵۵	۳- ۱- اعتبار و سیره عقلاء
۱۵۵	اشکال بر دلیل سوم
۱۵۶	۴- ۱- اجماع
۱۵۶	اشکال بر اجماع
۱۵۶	نتیجه بررسی ملکیت شخصی امام % بر انفال و از جمله معادن
۱۵۷	۲- ادله انفال بودن همه معادن
۱۵۷	۱- ۲- روایات عام دال بر ملک امام % بودن همه زمین و ثروتهای موجود در آن
۱۵۷	۱- ۱- ۲- کلام امام باقر % در روایت ابا خالد کابلی
۱۵۸	وضعیت سندی روایت ابا خالد کابلی
۱۶۲	کیفیت استدلال

۱۶۲	اشکال بر دلالت روایت ابا خالد کابلی
۱۶۳	جواب اشکال
۱۶۴	۲-۱-۲- کلام امام صادق% در روایت ابي سيار مسمع بن عبد الملک
۱۶۴	وضعيت سندي روایت ابي سيار مسمع بن عبد الملک
۱۶۷	کيفيت استدلال
۱۶۸	اشکال بر دلالت روایت ابي سيار
۱۶۹	۲-۲- روایات خاص دال بر انفال بودن همه معادن
۱۶۹	۱-۲-۲- موثقه اسحاق بن عمار از امام صادق%
۱۶۹	بررسي سندي روایت اسحاق بن عمار
۱۷۳	اشکال بر سند موثقه اسحاق بن عمار
۱۷۳	کيفيت استدلال
۱۷۴	اشکال بر دلالت موثقه اسحاق بن عمار
۱۷۴	۱- اجمال موثقه اسحاق بن عمار از جهت اختلاف در مرجع ضمير «منها»
۱۷۴	۲- اجمال موثقه اسحاق بن عمار از جهت اختلاف در نسخه (مرجع ضمير طبق نسخه «فيها»)
۱۷۵	۲-۲-۲- روایت اول ابي بصير از امام باقر%
۱۷۷	وضعيت سندي روایت اول ابي بصير
۱۷۷	۳-۲-۲- روایت دوم ابي بصير از امام باقر%
۱۷۸	وضعيت سند روایت دوم ابي بصير
۱۷۸	۴-۲-۲- روایت داود بن فرقد از امام صادق%
۱۷۹	وضعيت سند روایت داود بن فرقد
۱۷۹	تقريب استدلال به سه روایت اخير
۱۷۹	اشکال بر روایات مورد استناد قول به انفال بودن همه معادن
۱۷۹	۱- ضعف سند
۱۸۰	۲- خالي بودن اخبار اصول مورد اعتماد حديثي از انفال بودن معدن
۱۸۰	۳- تعارض با اخبار وجوب خمس در معادن
۱۸۰	جواب اشکال تعارض با ادعای تحليل چهار پنجم براي عامل
۱۸۱	اشکال خلاف ظاهر معنای اصطلاحی خمس
۱۸۱	جواب از اشکال خلاف ظاهر
۱۸۱	اشکال قصور اخبار تحليل از ايجاب ملکيت شخصي بر مواد معدني
۱۸۲	۲- ملک منصب امامت بودن همه معادن
۱۸۳	ادله ملک منصب امامت بودن همه معادن
۱۸۳	۱- کتاب
۱۸۴	اشکال بر دلالت دليل اول
۱۸۴	۲- سنت
۱۸۵	۱-۲- روایات عام
۱۸۵	۱-۱-۲- روایت رساله محکم و متشابه از تفسير نعماني
۱۸۵	۲-۱-۲- خير ابي علي بن راشد
۱۸۶	کيفيت استدلال به اخبار عام
۱۸۷	اشکال بر استدلال با روایات عام
۱۸۷	۱- ضعف سند اين روایات
۱۸۸	۲- ضعف دلالتی

۱۸۸	۳- تعارض این روایات با روایات وجوب خمس
۱۸۸	۲-۲- روایات خاص
۱۸۸	تقریب استدلال به روایات خاص
۱۸۹	اشکال بر استدلال به روایت خاص
۱۸۹	۳- عرف و سیره عقلا
۱۸۹	اشکال بر دلالت عرف و سیره عقلا
۱۹۰	۱- عدم تطابق این دلیل بر مدعای مستدل
۱۹۰	۲- تعارض با مقتضای ادله شرعی
۱۹۰	۴- سیره حکومتها و دولتهای دنیا
۱۹۱	اشکال بر دلالت سیره حکومتها و دولتهای دنیا
۱۹۱	۱- عدم احراز این سیره
۱۹۱	۲- عدم تأیید این سیره
۱۹۱	۳- در اختیار ولی امر بودن همه معادن بدون ملکیت
۱۹۳	ادله در اختیار ولی امر بودن همه معادن بدون ملکیت
۱۹۳	۱- کتاب
۱۹۳	کیفیت استدلال
۱۹۵	اشکال بر دلالت دو آیه شریفه
۱۹۶	۲- سنت
۱۹۷	اشکال بر استدلال به سنت
۱۹۷	۱- ظهور لام در ملکیت نه اولویت تصرف
۱۹۷	۲- اشکال سندی روایت علی بن راشد
۱۹۷	۳- سیره عقلاء
۱۹۸	اشکال بر دلالت سیره عقلاء
۱۹۸	۴- عرف جامعه
۱۹۹	اشکال بر دلالت عرف جامعه
۱۹۹	۵- عدم ارث انفال
۱۹۹	ادعای تخصیص عمومات و اطلاقات ارث نسبت به اموال والی
۱۹۹	جواب ادعای تخصیص عمومات و اطلاقات ارث
۲۰۰	تحلیل اقوال مختلف درباره ملکیت امام% بر انفال
۲۰۰	قول سوم: قول به تفصیل در ملکیت معادن
۲۰۱	۱- تفصیل بین معادن واقع در ملک امام% و معادن واقع در زمینهای ملک مسلمانان
۲۰۲	۲- تابعیت ملکیت معادن از ملکیت زمین معدن
۲۰۴	ادله تبعیت ملکیت معادن از ملکیت زمین محل آنها
۲۰۴	۱- اصل عملی
۲۰۴	تقریب استدلال
۲۰۵	ادعای رفع موضوع اصل با ورود دلیل لفظی
۲۰۵	جواب ادعای رفع موضوع اصل با ورود دلیل لفظی
۲۰۵	۲- سنت
۲۰۵	۱- ۲- مؤتفه اسحاق بن عمار
۲۰۵	تقریب استدلال
۲۰۶	۲- ۲- خیر سکونی از امام صادق%
۲۰۷	وضعیت سندی روایت سکونی
۲۰۷	کیفیت استدلال

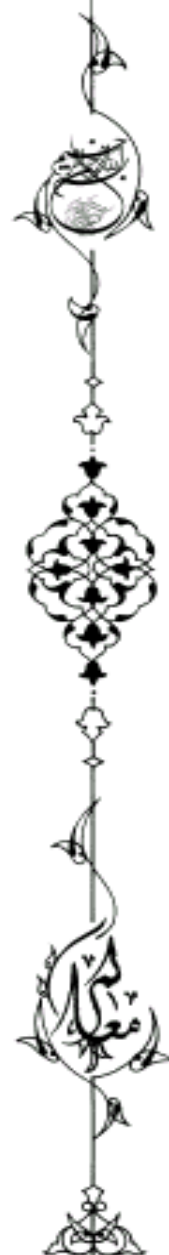
۲۰۸	۳- سره منتشره
۲۰۸	اشکال
۲۰۸	۴- سیره عقلاء
۲۰۹	اشکال
۲۰۹	۵- قانون تبعیت
۲۰۹	ادعای عدم تأثیر احیاء زمین بر معادن
۲۱۰	جواب ادعای عدم تأثیر احیاء زمین بر معادن
۲۱۰	۳- تفصیل بین معادن تابع عرفی زمین و غیر آن در ملک شخصی و معادن واقع در زمینهای انفال
۲۱۱	ادله تفصیل بین معادن تابع عرفی و غیر آن در ملک شخصی و زمینهای انفال
۲۱۱	۱- دلیل مالکیت مالک خاص بر قسم اول از معادن
۲۱۱	مقدمه اول: احیای زمین
۲۱۲	مقدمه دوم: سیره عقلاء و سیره منتشره
۲۱۳	مقدمه سوم: نقش عرف در تشخیص حدود سیره
۲۱۳	نتیجه دلیل
۲۱۳	۲- ادله مباح اصلی بودن قسم دوم معادن
۲۱۳	۲-۱- کتاب
۲۱۳	کیفیت استدلال
۲۱۴	۲-۲- سنت
۲۱۵	۲-۳- مضمون روایات خمس
۲۱۶	۲-۴- عدم وجود سیره عقلاء بر الحاق و عدم تبعیت
۲۱۶	۳- دلیل انفال بودن قسم سوم معادن از معادن
۲۱۷	کیفیت استدلال
۲۱۷	قول مختار درباره ملکیت معادن
۲۱۸	دلیل تفصیل مختار
۲۱۸	۱- دلیل ملکیت امام % بر گروه اول: موثقه اسحاق بن عمار
۲۱۸	۲- دلیل مباح بودن گروه دوم: سیره عقلاء و استیلاء
۲۱۸	۳- دلیل ملکیت مالک خاص بر معادن گروه سوم: سیره عقلاء و مضمون روایات خمس
۲۱۸	۴- دلیل مساوی بودن همه مردم در معادن گروه چهارم: عرف و اصل
۲۲۰	گفتار دوم: دیدگاه حقوقدانان درباره ملکیت معدن قبل از حیازت و احیاء
۲۲۰	دیدگاه اول: تابعیت معادن از زمین معدن
۲۲۰	نظر قانون
۲۲۱	دلیل تبعیت مالکیت معدن از مالکیت زمین
۲۲۱	۱- جزء زمین بودن معدن
۲۲۱	۲- قانون
۲۲۱	دیدگاه دوم: حاکمیت دولت بر معادن
۲۲۱	نظر قانون
۲۲۲	دلیل تصرف دولت در مالکیت معادن
۲۲۲	۱- محدودیت معادن
۲۲۲	۲- قانون
۲۲۳	مقایسه دیدگاه فقه و حقوق درباره ملکیت معدن قبل از حیازت و احیاء
۲۲۳	فصل دوم: ملکیت معدن بعد حیازت و احیاء

۲۲۴	معادن
۲۲۴	۱- ملکیت معادن ظاهري بعد از حيازت و احیاء
۲۲۶	ادله ملکیت معادن ظاهري
۲۲۶	۱- ادله عدم تاثیر تحجيز، احیاء و اقطاع در حکم عارضی معادن ظاهري
۲۲۶	۱-۱- حدیث ابی البختری از امام صادق%
۲۲۶	وضعیت سندی روایت ابی البختری
۲۲۷	کیفیت استدلال
۲۲۷	۲- ۱- قاعده نفي عسر و حرج یا شدت احتیاج مردم به معادن ظاهري
۲۲۸	۱-۳- ظاهر بودن معادن ظاهري
۲۲۸	۲- دلیل تاثیر حيازت در ملکیت معادن ظاهري
۲۲۹	۲- ملکیت معادن باطني بعد از حيازت و احیاء
۲۲۹	ادله تاثیر فعالیت اقتصادی انسان در ملکیت معادن باطني
۲۳۰	۱- ادله تاثیر تحجيز در معادن باطني
۲۳۰	۱-۱- اجماع
۲۳۱	۱-۲- سنت
۲۳۱	۱-۲-۱- خبر سمره بن جندب از رسول خدا-
۲۳۱	۱-۲-۲- نبوي مرسل
۲۳۱	۱-۲-۳- روایت از امام صادق%
۲۳۲	۱-۲-۴- خبر طلحه بن زید از امام صادق%
۲۳۲	وضعیت سندی روایت طلحه بن زید
۲۳۳	کیفیت استدلال به اخبار
۲۳۳	۱-۳- سیره عقلاء و منتشرعه
۲۳۳	۲- ادله تاثیر احیاء در معادن باطني
۲۳۳	۲-۱- اجماع
۲۳۴	اشکال مدرکی بودن اجماع
۲۳۴	۲-۲- سنت
۲۳۴	۲-۲-۱- صحیحه محمد بن مسلم از امام باقر%
۲۳۴	۲-۲-۲- صحیحه جمعی از فضلاء از امام باقر و امام صادق
۲۳۵	۲-۲-۳- صحیحه اول زراره از امام باقر%
۲۳۵	۲-۲-۴- صحیحه دوم زراره از امام باقر%
۲۳۶	۲-۲-۵- روایت عقبه بن خالد از امام صادق%
۲۳۶	۲-۳- جزء زمین بودن معدن
۲۳۷	۳- ادله تاثیر اقطاع معادن باطني
۲۳۷	۳-۱- اجماع
۲۳۸	۳-۲- ولایت امام%
۲۳۸	۳-۳- سنت
۲۳۸	۳-۳-۱- روایت حنان از رسول خدا-
۲۳۹	کیفیت استدلال
۲۳۹	اشکال عدم سازگاری با اصول مذهب
۲۳۹	جواب اشکال
۲۳۹	۳-۳-۲- خبر ابن عباس از رسول خدا-

گفتار دوم: دیدگاه فقهاء درباره ملکیت معدن بعد از حيازت و احیاء بنا بر مبنای مباحث اولیه	۲۴۰
بودن معدن.....	۲۴۱
نتیجه بحث ملکیت معدن بعد از حيازت و احیاء.....	۲۴۱
گفتار سوم: اسباب اولی تملک یا حق الاختصاص معدن.....	۲۴۲
۱- تحجیر.....	۲۴۳
۲- احیاء.....	۲۴۴
۳- حيازت.....	۲۴۴
معنای حيازت در لغت.....	۲۴۵
نتیجه معنای لغوی ماده «حوز».....	۲۴۵
معنای حيازت در اصطلاح فقه.....	۲۴۶
۴- اقطاع.....	۲۴۶
معنای اقطاع در لغت.....	۲۴۷
معنای اقطاع در اصطلاح فقه.....	۲۴۷
گفتار چهارم: اقوال و ادله حقوقدانان درباره ملکیت معدن بعد از حيازت و احیاء.....	۲۴۸
دلیل: قانون.....	۲۷۵
خاتمه: بررسی تطبیقات نوظهور.....	۲۷۵
۱- وجود فسیلهای ارزشمند در لایه‌های مختلف زمین.....	۲۷۵
۲- گدازه‌های سطحی و زیر زمینی آتشفشان یا حرارت حاصل از آنها برای تولید انرژی و.....	۲۷۶
۳- مواد معدنی موجود در کرات دیگر غیر از زمین.....	۲۷۸
نتیجه تحقیق.....	۲۸۴
فهرست منابع تحقیق.....	

طرح تحقیق

۱. بیان مسأله
۲. سؤال اصلي
۳. سؤال هاي فرعي
۴. اهميت و ضرورت تحقیق
۵. فرضیه هاي تحقیق
۶. هدف تحقیق
۷. جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۸. روش تحقیق
۹. قلمرو تحقیق

بیان مسأله

معادن یکی از منابع بسیار مهم تأمین نیازهای اقتصادی اجتماع هم به لحاظ تأمین مواد اولیه صنایع مختلف و هم به لحاظ تأمین انرژی و هم به لحاظ تولید و اشتغال است. به همین جهت هم به لحاظ فقهی و هم به لحاظ حقوقی مورد توجه بوده و هست. از طرف دیگر معادن بسیار گسترده است و در این زمان معادن مستحدثه‌ای هم ظهور پیدا کرده است و نیز برخی از زوایای معادن چه از نظر صدق معدن و چه از نظر ملکیت و چه از نظر احکام روشن نیست. لذا نیاز است که در این زمینه تحقیق و بررسی شود تا بخش مهمی از اقتصاد در دوران مدرن از نظر احکام فقهی روشن‌تر شود. تفاوت احکام تأثیرات زیادی در کیفیت نقش معادن در جامعه دارد؛ اینکه بگوییم معادن از انفال و ملک امام ۵٪ است یا با احیای شخص ملک شخصی می‌شود، در واقعیت اقتصاد و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی تأثیر بسزایی دارد و اختلاف در این زمینه‌ها باعث ایجاد مشکل در چرخه اقتصادی جامعه می‌شود. این در حالی است که در این زمینه به اندازه‌ای که شایسته و مورد نیاز است خصوصاً درباره معادن مستحدثه که کم هم نیست، بحث نشده است.

در تحقیق در این رساله سعی می‌شود ماهیت معدن، اقسام و ملکیت آن در حد مقدور بررسی شود و نظریه مختار در این زمینه ارائه شود.

سئوال اصلی

ماهیت معدن، اقسام، ملکیت و مصادیق آن از نظر فقه و حقوق چیست؟

سئوال‌های فرعی

۱- معنای معدن، ملکیت، حق و انفال چیست؟

۲- معدن دارای چه اقسامی است؟

۳- آراء فقهای اسلامی و حقوق‌دانان درباره ماهیت معدن چیست و ادله آن کدام است؟

۴- آراء فقهای اسلامی و حقوق‌دانان درباره ملکیت معدن چیست و ادله آنان کدام است؟

۵- آراء فقهای اسلامی و حقوق‌دانان درباره مصادیق نوظهور معدن چیست و ادله آنان کدام است؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

معادن در زندگی بشر و تأمین نیازهای اقتصادی فردی، اجتماعی و سیاسی جامعه نقش بسیار مؤثری دارد. به همین دلیل در طول تاریخ همواره مورد توجه انسان‌ها بوده است. بشر از مواد معدنی چه در قالب معادن ظاهری مانند نمک، زغال سنگ، نفت و ... و چه در قالب معادن باطنی مانند آهن، مس و ... همواره استفاده نموده است. امروزه تأمین سوخت مورد نیاز زندگی بشری، لیاف صنعت نساجی، تأمین مواد اولیه ساخت مسکن و ... وابستگی بسیار شدیدی با معادن موجود در طبیعت دارند و بدون آنها زندگی انسان در زوایای مختلف با مشکلات زیادی مواجه می‌شود.

تأثیر معادن در ایجاد اشتغال و به کارگیری نیروی انسانی به طور مستقیم در معادن و غیر مستقیم در فعالیت‌های خدماتی مرتبط با معادن و مواد معدنی را نیز باید مورد توجه قرار داد. توجه به همه این مسائل اهمیت و ضرورت بحث و بررسی همه زوایای موضوع معادن را به خوبی آشکار می‌نماید. در این میان تحقیق و بررسی در زمینه شناخت مفهوم معدن، ماهیت و ملکیت آن برای تشخیص معدن، مالک آن و نیز کسانی که حق استخراج معدن را دارند، از اهمیت بیشتری برخوردار است. بخصوص که گاهی معدنی ظهور پیدا می‌کند که در زمان صدور اخبار نفع چندانی در زندگی بشر نداشته است ولی امروزه از منابع بسیار مهم برای تأمین اقتصاد و قوام جامعه به شمار می‌آید.

فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق

- ۱- منفعت، مالیت و تکون طبیعی اجزاء اصلی تشکیل دهنده ماهیت معدن هستند.
- ۲- از نظر فقه اسلامی معادن موجود در زمین‌های انفال، ملک امام % است. معادن موجود در ملک خصوصی افراد، ملک صاحب زمین است و همه مردم در معادن موجود در زمین‌های عموم مسلمانان و معادن موجود در اعماق غیر متعارف زمین مساوی هستند. البته معادن موجود در اعماق غیر متعارف زمین‌های انفال ملحق به معادن موجود در اعماق متعارف این زمین‌ها است. از نظر حقوق ایران معادن در ملکیت دولت اسلامی قرار دارد.
- ۳- برخی عناصر طبیعی نوظهور از قبیل فسیل‌ها از مصادیق معدن هستند.

هدف تحقیق

- ۱- معرفی مقومات ماهیت معدن با استفاده از منابع اسلامی برای شناسایی ماهیت معدن.
- ۲- روشن شدن بیشتر مالکیت معادن.
- ۳- نشان دادن کار آمدی فقه امامیه در موضوع اقتصادی بسیار مهم معدن که در قوام و اداره جامعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

جنبه جدید بودن و نوآوری و نظریه‌پردازی تحقیق

موضوع ماهیت معدن در آثار فقهی علمای شیعه در بحث خمس و نیز انفال و نیز در آثار حقوقی حقوق‌دانان مطرح شده است اما فقها و حقوق‌دانان بحث ماهیت معدن را بسیار مختصر مطرح کرده‌اند و بیشتر به بیان احکام آن پرداخته‌اند. با توجه به اهمیت و جایگاه معدن در اقتصاد جامعه و نیاز مبرم به شناخت اساسی ماهیت آن لازم است که ماهیت معدن هم به لحاظ فقهی و هم به لحاظ حقوقی به صورت مبسوط و مستقل مورد بحث و بررسی قرار گیرد و این مهم در این رساله تحقق پیدا کرده است. از جهت دیگر در این رساله مصادیق نو ظهوری از معادن مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین این رساله به فضل خدای متعال از جهت استقلال در بحث و تفصیل در آن و نیز بررسی مصادیق نو ظهوری از معادن اثری نو تازه است.

روش تحقیق

در تدوین این رساله از روش تحقیق توصیفی و تحلیلی استفاده شده است و مسائل مختلف معدن به

صورت تطبیقی بین فقه اسلامی و حقوق ایران بررسی شده است.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این رساله، روش فیش برداری است و ابزار مورد استفاده قلم، کاغذ، رایانه، بانک اطلاعات و نرم افزارهای فقهی علوم اسلامی است.

قلمرو تحقیق

۱- قلمرو زمانی تحقیق

تحقیق در این رساله از لحاظ زمانی محدود به زمان خاصی نیست و همه زمانها را شامل می شود.

۲- قلمرو مکانی تحقیق

قلمرو مکانی این تحقیق مجامع علمی امامیه در سراسر جهان است.

۳- قلمرو موضوعی تحقیق

تحقیق در این رساله به لحاظ موضوعی محدود به معدن در فقه شیعه است.

بخش اول: مفاهیم و کلیات

فصل اول: مفاهیم

- گفتار اول: معنای معدن
- گفتار دوم: معنای رکاز
- گفتار سوم: معنای ملکیت
- گفتار چهارم: معنای حق
- گفتار پنجم: معنای انفال
- گفتار ششم: معنای مباحات عام
- گفتار هفتم: معنای مشترکات

فصل دوم: کلیات

گفتار اول: تاریخچه مباحث مربوط به معدن در فقه و

- گفتار دوم: انواع ملکیت
- گفتار سوم: اقسام حق مالی

